

AZERBAIJAN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ARASINDAKİ YALANCI EŞ DEĞERLERİN XVI. YÜZYILDA AZERBAIJAN SAHASINDA TÜRKÇEYE ÇEVİRİLMİŞ BİR METİNDEKİ ÖRNEKLERİ

Feyza TOKAT*

Özet

Bugün ayrı yazı dilleri olan Türkiye Türkçesinin ve Azerbaycan Türkçesinin temeli Eski Oğuz Türkçesine dayanmaktadır. Buna rağmen o dönemde bile Anadolu ve Azerbaycan'da konuşulan/yazılan dil arasında fonolojik, morfolojik, sentaktik ve semantik boyutta bazı farklılıklar bulunmaktadır. Eski Oğuz Türkçesinin bir yandan Türkiye Türkçesine, bir yandan da Azerbaycan Türkçesine doğru uzanan bir dallanma ve gelişme göstermesinde bu farklılıklar önemli rol oynamıştır. Önceleri Eski Oğuz Türkçesinin bir alt-ağzı biçiminde olan Azerbaycan Türkçesinin zamanla ağız özellikleri koyulaşıp yaygınlaşmış ve Azerbaycan Türkçesi ayrı bir yazı dili hâline gelmiştir.

Bir dilin lehçeleri arasında aynı sesletime/yazıma sahip olduğu hâlde farklı anlama gelen kelimelere yalancı eş değerler denir. Bir lehçenin oluşum tarihini belirlemede bu yalancı eş değerler de kıstas olarak kullanılabilir. Çünkü aynı sesletime/yazıma sahip kelimenin farklı Türk lehçelerindeki anlam farklılıkları kaynak metnin hangi lehçeye ait olduğunun tespit edilmesini kolaylaştırır. Bu makalede İbn Bezzâz'ın Farsça yazdığı "Safvetu's-Safâ" adlı eserinden, Neşâtî'nin XVI. yüzyılda Azerbaycan sahasında Türkçeye çevirdiği Tezkire-i Şeyh Safî'deki Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin tarihî devirleri arasındaki yalancı eş değer kelimeler tespit edilmiş ve tespit edilen kelimelerin türleri, kökenleri belirtilmiştir. Ayrıca bu kelimelerin metindeki kullanım örnekleri de gösterilmiştir.

Azerbaycan Türkçesi ve ona en yakın lehçe olan Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerlerin XVI. yüzyılda Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilmiş bir eser olan TŞS'de bulunması ve bunlardan çoğunun Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılması, Azerbaycan Türkçesinin lehçeleşme tarihini tespit etme çalışmaları için çok önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Yalancı Eş Değer Kelimeler.

THE SAMPLES OF FALSE FRIENDS BETWEEN AZERBAIJAN TURKISH AND TURKEY TURKISH IN A MANUSCRIPT TRANSLATED TO TURKISH IN THE AZERBAIJAN AREA IN XVI. CENTURY

Abstract

The foundations of Turkey Turkish and Azerbaijani Turkic languages which have separate writing languages at present, are based on Old Oghuz Turkic. Nevertheless, there were some differences in phonological, morphological, syntactic and semantic dimensions between the languages spoken/written in Anatolia and Azerbaijan even at that time. These differences played an important role in exposing a branching and development of Old Oghuz Turkish extending from Turkey Turkish on one side to Azerbaijani Turkic on the other. The dialect properties of Azerbaijani Turkish, which was formerly a sub- dialects of Old Oghuz Turkic, is concretized and spread in time and the Azerbaijani Turkish became a separate writing language.

*Yrd. Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, DENİZLİ, el-mek: ftokat@pau.edu.tr

The words which have the same vocalization / writing among the dialects of a language are called lexical pseudo equivalents or false friends. These false friends can also be used as a criterion to determine the date of the formation of an accent. Because the meaning differences of a word with the same vocalization / writing at different Turkish accents, makes it easier to determine which accent the text being searched belongs to. In this study, false friends between the Azerbaijani Turkic in Tezkire-i Sheikh Safi, which Neshati translated into Azerbaijan in the XVI. century from the book "Safvetu's-Safa" written by Ibn Bezzaz in Persian, and the historical periods of Turkey Turkish, was identified and determined. Then the types of detected words and their origins are indicated. Also, examples of the usage of these words at the manuscript are also shown.

The facts that the false-equivalents between Azerbaijani Turkish and Turkey Turkish, which is the closest dialect to it, are also found in Tezkire-i Sheikh Safi, a work translated into Turkish at the Azerbaijan area in the XVI. century, and that most of them are used with the meaning in Azerbaijan Turkish are very important for the efforts to determine the history of the dialect formation of the Azerbaijan Turkish.

Key Words: Turkey Turkish, Azerbaijan Turkish, False Friends.

1.Giriş

Bugün ayrı yazı dilleri olan Türkiye Türkçesinin ve Azerbaycan Türkçesinin temeli Eski Oğuz Türkçesine dayanmaktadır. Ancak Eski Oğuz Türkçesi döneminde bile Anadolu ve Azerbaycan'da konuşulan/yazılan dil arasında fonolojik, morfolojik, sentaktik ve semantik boyutta bazı farklar bulunmaktadır. Bu farklar sebebiyle Eski Oğuz Türkçesi bir yandan Türkiye Türkçesine, bir yandan da Azerbaycan Türkçesine doğru uzanan bir dallanma ve gelişim göstermiştir.

Azerbaycan Türkçesinin ayrı bir yazı dili olarak başlangıç tarihini B. Felemming, Hasan Oğlu'nun bir gazeline göre XIII. yüzyıl ortaları; Yusuf Bey Vezirov, Nesimi'nin şiirlerine göre XIV. yüzyıl olarak gösterir (Alışık 2002: 231). G. Seyhan Alışık, edebî verileri göz önüne alarak XV.-XVII. yüzyıllar arasının Azerbaycan Türkçesinin yazı dilinin oluşma süreci olduğunu belirtmiştir (2002: 231). Zeynep Korkmaz ise daha önceki dönemlerin Eski Oğuz Türkçesi ile ortak özellikler taşıdığını öne sürerek Azerbaycan Türkçesinin yazı dili olmasının başlangıç tarihinin XVI. yüzyıldan sonra olduğu görüşünü savunur (2013: 178). Hayati Develi, morfolojik esaslara göre XVII. yüzyıl olarak belirtir (2002: 117). Yavuz Akpınar, Azerbaycan Türkçesinin tarihî devrelerini şu şekilde sıralamıştır: a) XIII. yüzyıl Batı Türkçesi içinde teşekkül dönemi; b) XIV-XVII. yüzyıllar yazı dili olarak gelişme dönemi; c) XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyılın birinci yarısı mahallî özelliklerin dile geçişi ve millî dilin oluşma süreci (2012: 501). Yüzyıllar sürebilecek bir dönemde Azerbaycan Türkçesi, Eski Oğuz Türkçesinin karakteristik özelliklerinden farklı fonolojik, morfolojik, leksikolojik, semantik ve sentaktik özellikler göstererek ayrı bir yazı dili hâline gelmiştir. Araştırmacıların her biri, farklı kıstaslara göre yorum ve değerlendirmeler yapmış, bu sebeple Azerbaycan Türkçesinin oluşum tarihi için XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar farklı tarihler ortaya çıkmıştır.

Azerbaycan Türkçesinin, XIV. yüzyıl Nesimi'den itibaren fonolojik ve morfolojik düzeyde Eski Oğuz Türkçesinin karakteristik özelliklerinden ayrılan bir alt-ağız olarak varlığı metinlerden takip edilebilmektedir (Develi, 2003: 5). Bugün için Azerbaycan Türkçesinin kendisine en yakın lehçe olan Türkiye Türkçesinden, geçmişte de her iki lehçenin tarihî dönemlerinde birbirlerinden farklılaşmasına sebep olan karakteristik özelliklerinin oluşmaya ve yaygınlık kazanmaya başlaması için bir süreç gerekmektedir. Ancak bu geçiş sürecinde Azerbaycan Türkçesinin karakteristik özelliklerinin tamamen yerleşmesi ve eski biçimbirim, kelime, yapı ya da anlamın tamamen ortadan kalkması beklenemez. Dolayısıyla Azerbaycan sahasında kaleme alınmış bir metinde eski şekil/anlam ve yeni şekil/anlam bir arada aynı

dönemde bulunabilir. Bu durum için ilk olarak Demirci tarafından “*aynı anda var olma*” (Demirci, 2008: 138), daha sonra da Hirik tarafından “*eşzamandalık*” (Hirik, 2017: 206) terimi kullanılmıştır. *yürü-* fiilinin ve ondan ortaya çıkan *-yor* şimdiki zaman ekinin, *ise* ile *-sa* enklitiğinin, *ağabey* ve *abi* kelimelerinin, “*efendi*” kelimesinin “Ahmet Efendi” derken “hizmetlilere seslenilirken kullanılan söz” anlamı ile “beyefendi, peygamber efendimiz” derken “en değerli” anlamında aynı anda dilde kullanılması “eşzamandalık”, “aynı anda var olma”ya örneklerdir (Demirci, 2008: 138; Hirik, 2017: 217).

2. Yalancı Eş Değerler

Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi, Güney-Batı (Oğuz) koluna bağlı lehçelerdir. Aynı dilin lehçeleri arasında sesteş kelimeler aktarma sorunlarına sebep olabilir. Bu duruma sebep olan kelimeler için “yalancı eş değerler”, “sahte karşılıklar”, “sözde denkteşler” ve “aldatıcı kelimeler”, “sahte tanış”, “biçimdeş sözcükler”, “biçimsel eşteş” gibi terimler kullanılmıştır (Ersoy, 2007: 61, Hacımüftüoğlu, 2006: 36). Bu terimlerden en yaygın “yalancı eş değer” terimidir. “Bunlar, ses ve yapı bakımından aynı veya lehçeler arasındaki düzenli ses denklilikleriyle aynı kaynaktan geldiği bilinen, ancak kavram alanları bakımından hiç örtüşmeyen kelimelerdir. Ayrıca, aynı kaynaktan gelmeyen sesteş (“Homonym”) kelimeler de buraya dâhil edilebilir”(Uğurlu, 2004: 37).

Türkçenin lehçeleri arasındaki yalancı eş değerler konusundaki çalışmaların bazılarında Türkçenin lehçeleri arasında aktarma yapılırken dikkat edilecek noktalar ve karşılaşılan sorunlar (Ercilasun, 1992, 1994,1998; Mahmudov, 1994; Resulov, 1995; Gedikli, 1998; İlker, 1999; Özkan, 1999; Uğurlu, 2000, 2004; Karadoğan, 2004a, 2004b; Kara, 2009; Zal, 2009) üzerinde durulmuştur. Diğer çalışmalarda ise Türkiye Türkçesiyle Başkurt Türkçesi (Ersoy, 2012), Çuvaş Türkçesi (Ersoy, 2007), Gagauz Türkçesi (Büke, 2014), Karay Türkçesi (Yıldız, 2009), Kırgız Türkçesi (Uğurlu, 2002), Nogay Türkçesi (Akbaba, 2007), Özbek Türkçesi (Merhan, 2012), Salar Türkçesi (Özeren, 2014), Tatar Türkçesi (Aktaş, 2015), Tuva Türkçesi (Demir, 1997), Türkmen Türkçesi (Esenova, 1996; Kirişçioğlu, 2006; Arnazarov, 2008; Kırömeroğlu, 2011; Delice, 2013), Yeni Uygur Türkçesi (Alkayış, 2009) arasındaki yalancı eş değerler ortaya konulmuştur.

Dil, lehçe ve ağız tasniflerinde, dilin beş temel birimi dediğimiz ses, şekil, yapı, sözcüklük, sözdizimi ve vurgu bakımından birleşen ya da büyük oranda benzerlik gösterenler tespit edilir, benzerlik ve farklılıklarına göre gruplandırılırlar (Buran, 2011: 41). Bir lehçeyi diğer lehçelerden ayırma kıstaslarından biri de söz varlığıdır. Türk lehçelerinin her birinin kendine özgü bir söz varlığı vardır. “Türk lehçelerinin söz varlığının kelimelerinden çok azı diğer Türk lehçeleri ile ses, anlam vb. yönlerden her bir Türk lehçesinde aynıdır. “At” ve “bir” kelimeleri kavram ve çağrışım alanı farklı olmakla birlikte, tüm Türk lehçeleri için aynı sesletim ve anlama sahiptir” (Uğurlu, 2004: 22). Bir lehçeyi diğer lehçelerden ayırma kıstaslarından biri olan söz varlığının bir unsuru da yalancı eş değerlerdir. Türk lehçeleri arasında aynı sesletime/yazıma sahip olduğu hâlde farklı anlama gelen kelimeler olan yalancı eş değerler, bir lehçenin oluşum tarihini belirlemede kıstas olarak kullanılabilir. Çünkü aynı sesletime/yazıma sahip kelimenin farklı lehçelerdeki anlam farklılıkları, kaynak metnin hangi lehçeye ait olduğunun tespit edilmesini sağlar.

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler konusunda en kapsamlı çalışmayı yapan Resulov, özellikle akrabalık isimleri üzerinde durmuştur. Resulov, yalancı eş değer terimi yerine sahte karşılıklar, sözde denkteşler terimlerinin de kullanıldığını belirtmiştir (1995: 916).

Resulov, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki yalancı eş değerleri incelediği çalışmasında yalancı eş değerlerin ortaya çıkış nedenleri üzerinde durmuş ve yalancı eş değerleri üç gruba ayırmıştır:

1. Eş adlı sözcükler: Sesteş olan bu kelimelerin, köken ve anlamları birbirinden tamamen farklıdır. *katık, aktarmak* vb.

2. Hem eş sesli olan hem kökeni ortak olan ve hiçbir anlamı örtüşmeyen kelimeler: Sesteş olan bu eş değer kelimelerin kökenleri ortaktır, ama anlamları farklıdır. *hala, baba* vb.

3. Hem eş sesli olan hem kökeni ortak olan, anlamlarından biri veya birkaçı her iki dilde örtüşen fakat bu dillerden birinde farklı anlamda kullanılan kelimeler: *kapı, kalp* vb. (1995: 916-917).

Resulov'a göre Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki yalancı eş değerlerin ortaya çıkmasının üç temel sebebi vardır:

1. Türk dilinin uzun tarihsel gelişim dönemleri içinde çeşitli kollara, gruplara, alt birimlere ayrılması.

2. Her iki dile yabancı dillerden giren aynı kelimenin bu dillerde değişik kavramlara karşılık olması ve yazı dilinde bu şekilde kabul edilmesi.

3. Ana dilden gelen bazı kelimelerin bu dillerden birinde yazı diline alınmaması ve konuşma dilinde kalarak zamanla ilk anlamından ve öteki dildeki anlamından farklı bir anlam ve üslûpta kullanılması (1995: 917-918).

Tokatlı, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki eş sesli kelimelerden örnekler vermiş (2004); Adıgüzel, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki aktarma üzerindeki problemler üzerinde durmuştur (2012).

“Güney Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler” adlı çalışmada ise yalancı eş değerler, Recep Albayrak Hacaloğlu'nun hazırladığı *Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu (Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü)* kaynak alınarak tespit edilmiştir. “Ancak bu sözlükte sözlüğün nasıl hazırlandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır ve tespit edilen kelimelerin türleri, kökenleri belirtilmemiştir. Ayrıca kelimelerin kullanım örneklerini göstermesi bakımından da yetersizdir” (Doğan, 2013:109; Koraş, 2013: 767).

Şahin; Azerbaycan Türkçesine ait on masalın Türkiye Türkçesine aktarılması sırasında karşılaşılan güçlükleri ek, kelime, söz dizimi vb. boyutlarında incelemiştir. Bu çalışmada “yalancı eş değeri olan kelimeler”, kelime düzeyinde karşılaşılan güçlüklerden biri olarak ele alınmıştır (2016).

Ne var ki bu çalışmaların hiçbiri tarihî metinlerden yapılmamıştır. Yalancı eş değerlilik ile ilgili bu çalışmalar alanında önemli bir katkı sağlamakla birlikte, kelimelerin ne zamandan beri farklı anlamlarda kullanıldığını tespit etmemizde yetersiz kalmaktadır. Yalancı eş değer kelimelerde mutlaka anlam değişmesi, anlam kayması gibi bir anlam olayı meydana gelmiştir. Nitelikleri dolayısıyla anlam değişmelerinin art zamanlılık (diachronie) yöntemiyle incelenebilecek olaylardır (Aksan, 1978: 118-119). Yalancı eş değerlerdeki anlam olayının niteliğini, çeşidini tespit etmek için de art zamanlı bir yöntemle her bir kelimeyi incelemek gerekmektedir. Bu sebeple XVI. yüzyıla ait Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilmiş bir metin olan Tezkire-i Şeyh Safî (TŞS)'deki yalancı eş değerlerin tespiti önemlidir.

İbn-i Bezzâz tarafından yazılan *Safvetu's-Safâ*, Safeviyye tarikatının kurucusu ve Safevî Devleti'ni kuran Şah İsmail'in de atası olan Safiyeddin-i Erdebili'nin hayatını anlatan dinî bir eserdir. Safevî Hükümdarı I. Şah Tahmasb'ın emriyle Farsça yazılan *Safvetu's-Safâ*, daha sonra birçok defa Türkçeye kısmen veya tamamen çevrilmiştir (Tokat, 2017a: 1).

Bu çeviriler içinde Muhammed b. Hüseyin el-Kâtib en-Neşâtî tarafından XVI. yüzyılda Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilen TŞS'nin ayrı bir yeri vardır. Çünkü 499 varaktan oluşan ve geniş bir kelime hazinesine sahip olan bu çeviri, Azerbaycan Türkçesinin oluşumunu ve gelişimini tespit etmemizde bize önemli dil verileri sağlamaktadır.

XVI. yüzyıla ait bir metin olan TŞS'yi Türkiye Türkçesine aktarmak; bir yönüyle lehçe içi bir aktarmayken, bir yönüyle de lehçeler arası bir aktarmadır. XVI. yüzyıla ait bir eser olan TŞS'deki bir kelimenin yine aynı lehçenin daha sonraki bir devri olan Türkiye Türkçesi için anlaşılır hâle getirilmesi, "lehçe içi aktarma"dır. Ancak TŞS'de bugünkü Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında aktarma hatalarına sebep olabilecek yalancı eş değerler de bulunmaktadır. TŞS'de işte bu yalancı eş değerlerin varlığı ve bunların bir kısmının Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılması, metnin Türkiye Türkçesine aktarılmasını "lehçeler arası aktarma" boyutuna da taşımaktadır. Çalışmamızın amacı bugünkü Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler ve bunların XVI. yüzyılda hangi anlamda kullanıldığının tespit edilmesi olduğu için, genel okur için lehçe içi aktarmada da aktarma hatalarına sebep olabilecek *bay*, *bitik* vb. yalancı eş değerler kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışma sadece bugünkü Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerlerden, TŞS'de bulunanlar tespit edilmiştir. Tespit edilen kelimelerin türleri, kökenleri belirtilmiştir. Bu kelimelerin TŞS'deki örnekleri de gösterilmiştir. Böylelikle Azerbaycan Türkçesinin, Eski Oğuz Türkçesinden/Osmanlı Türkçesinden ayrılarak ayrı bir yazı dili hâline gelmesi ile ilgili tarihlendirme çalışmalarına katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Çalışmada TŞS'den hareketle Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yalancı eş değerler; alfabetik olarak listelenmiştir. Kelimenin önce Azerbaycan Türkçesindeki (AT) şekli ve anlamı, sonra Türkiye Türkçesindeki (TT) ve varsa Eski Türkçedeki (ET), Tarama Sözlüğündeki (YTS), Derleme Sözlüğündeki (DS) şekli ve anlamı gösterilmiştir. Kelimenin Azerbaycan Türkçesindeki şekli ve anlamı için Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu (Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü) (AT) ve Azerbaycan Dialektoloji Lügeti I-II (ADL) sözlüklerinden; Türkiye Türkçesindeki şekli ve anlamı için Büyük Türkçe Sözlük'ten (Büyük Türkçe Sözlük, 2017) yararlanılmıştır. Verilen örneklerden sonra parantez içinde verilen ilk sayı, TŞS'deki sayfa numarası; ikinci sayı ise satır numarasıdır. Verilen örnekler serbest bir aktarma ile Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Çalışmada TŞS'nin Britanya Müzesi Add. 18548'deki yazma nüshası esas alınmıştır (Tokat, 2017).

2.1. Tezkire-i Şeyh Safi'deki Tam Yalancı Eş Değerler

"Kaynak metinde geçen bir kelimenin, hedef okur kümesinin dilinde de aynen veya dönüştürülebilir şekilde bulunması; ancak her iki kelimenin kavram alanlarının birbirini hiç örtmemesi veya karşılamaması durumuna "tam yalancı eş değerler" denir" (Uğurlu, 2007: 1881).

TŞS'deki tam yalancı eş değerler şunlardır:

ahtar - < T.

ahtar- f. "birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak" (AT:9); *aktar*- f. "1. Bir şeyi bir yerden, bir kaptan başka bir yere veya kaba geçirmek. 2. Bir şeyin yolunu, yönünü değiştirmek" (TT); *aqtarmak* (*ağdarmak*, *ahtarmak*, *ahdarmak*) "1.Yere yıkmak, devirmek, alt etmek, yenmek. 2. Altını üstüne getirmek (YTS:6); *ahtar*- "çevirmek, döndürmek" (DLT); *ağdarmağ*, *ahtarmak* (*ahtarmak*) "aramak, araştırmak, soruşturmak" (DS: 128)

"*meger ol evüñ içerişi yahşica ahtarmamış edi ve bir 'avrat ol evde yatmış emiş'*" (69a/14-15)

"meğer o evin içini güzelce aramamış (bakmamış) idi ve bir kadın o evde yatıyormuş"

"*Türkler gelüp kendüñ evlerin kamu ahtarup ellerine giren nesteler taladılar*" (486b/17-18)

"Türkler gelip kentin evlerini hep arayıp bakıp ellerine geçen eşyaları aldılar"

TŞS’de iki defa geçen “*ahtar-*” kelimesi sadece Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılmıştır.

boğaz < T.

boğaz a. “hamile, gebe” (AT: 39); *boğaz*: *boğaz olmax* “1.Borçlu olmak.2.Sümbüllenmek” (ADL: 56); *boğaz* a. “boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik, kursak; şişe, güğüm vb. kaplarda ağza yakın dar bölüm” (TT); *boğuz (boğoz)* “boğaz” (ED: 322); *boğaz* “gebe inek, manda, gebe hayvan” (DS: 810)

TŞS’de “*boğaz*” kelimesi AT’deki anlamıyla kullanılmıştır:

“*Şeyh Zâhid (k.r.) seksen yaşında evlenip bir yigit kızı nikâhladı bir gün hatunı dedi senden bir oğlan ilen bir kız isterem şeyhüñ mübârek hâtırı munı begenip dedi inşâ’llâh Hakk Ta’âlâ vere ol nevmîdlığda çağında evvel aña bir kız ki soñ ucı Şeyh Safiyeddinüñ nikâhında édi ve mundan ilerü anuñ hikâyeti deyildi andan soñra dahı boğaz oldı*” (84b/2-6)

“*Şeyh Zâhid (k.r.) seksen yaşında evlenip bir genç kızı nikâhladı bir gün hanımı dedi senden bir oğlan ile bir kız istiyorum şeyhin mübarek hatırı bunu beğenip inşallah Hak vere. O umutsuzluk zamanında önce ona bir kız ki sonunda Şeyh Safiyeddin’in nikâhındaydı ve bundan önce onun hikâyesi denmişti ondan sonra da hamile kaldı*”

TŞS’de “*boğaz*” kelimesinin TT’deki anlamıyla da kullanıldığı örnekler mevcuttur:

“*sen var ve Fâtiha sûresi ilen âyet el-kürsî ohuyup nefesüñi ol yigidiñ boğazına üfür ve söyle kim Şeyh Zâhid buyurur kim bu yigidiñ boğazından çıh*” (50a/5-7)

“*sen var ve Fatiha suresi ile Ayet el-Kürsî okuyup nefesini o gencin boğazına üfür ve söyle ki Şeyh Zâhid buyurur ki bu gencin boğazından çık*”

“*ve bir şerbet tertîb édüp anuñ boğazına tökdi aşğa gitmedi*” (97a/7)

“*ve bir şerbet hazırlayıp onun boğazından döktü (ancak) aşğa gitmedi*”

cüce < T.

cüce a. “civciv, piliç” (AT: 51); *cüce* sf. “boyu, normalden çok daha kısa olan (kimse)” (TT); *cüje* “civciv, yavru” (YTS: 47); *cüce* “kümes hayvanlarının yavrusu, civciv” (DS: 1022)

“*aña söyleñiz kim sen cücelü yumurtalar getirsen men Tañrınuñ tevfiķi ile Şeyh Zâhidüñ himmeti birle anları sındurup cüceleri çıharup saña verürem*” (211a/12-14)

“*ona söyleyiniz ki sen civcivli yumurtaları getirsen ben Tanrı’nın yardımı ile Şeyh Zâhid’in himmeti ile onları kırıp civcivleri çıkarıp sana veririm*”

TŞS’de üç defa geçen “*cüce*” kelimesi sadece Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılmıştır.

danış- < T.

danış- f. “konuşmak, anlatmak, sohbet etmek, fikir beyan etmek” (AT: 65); *danış-* f. “bir iş için bilgi veya yol sormak, görüş almak, istişare etmek, müracaat etmek, meşveret etmek” (TT); *danış-* “konuşmak, söylemek” (DS: 1361)

“*uyhudan uyandı kalhup belini berk bağlayup ‘ayalı ilen danışup Sultâniyyeye degin vardi*” (444b/8-9)

“*uykudan uyandı kalkıp belini sıkıca bağlayıp (hazırlanıp) hanımı ile konuşup Sultâniyye’ye kadar vardi*”

“*ol temizlü bir tabîb hoca kişi édi anuñlan danışup dedim Erdebîle varmağa ‘azm eyleyübem*” (376b/12-13)

“*o temiz bir tabip hoca kişi idi onunla konuşup dedim Erdebil’e gitmeye niyet etmişim*”

“ve *hazret-i şeyh ilen danışdı*” (391a/9)

“ve hazret-i şeyh ile konuştu”

TŞS’de altı defa geçen “*danış-*” kelimesi sadece Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılmıştır.

kayır - < T.

gayır- f. “yapmak etmek, inşa etmek, bina yapmak; hazırlamak, kurmak; tamir etmek, düzenlemek; bir işle meşgul olmak; temenni olarak kullanılır” (AT: 111); *kayır*- f. “koruyarak başarısını sağlamak, elinden tutmak, himmet etmek; birini, başkalarının veya işin zararı pahasına tutmak (TT); *kayır-*, *kayır-*, *kayır-* “ mukayyet olmak, ilgilenmek; önem vermek; kaygılanmak, tasalanmak; sakınmak, çekinmek; hazırlanmak”(YTS:131); *kayır*- “korumak, merak etmek”(DS: 2701)

“*hazret-i şeyh (k.a.s.) buyurur kayırmañ kim Şadreddîni sizi kurtarmağa gönderdüm*” (439b/15-16)

“hazret-i şeyh buyurur kaygılanmayın ki Sadreddîn’i sizi kurtarmaya gönderdim”

“*dēñizüñ cānavarları için ve azukdan ötrü kayırmañız*” (118b/13)

“denizin canavarları için azıktan ötürü kaygılanmayın”

TŞS’de “*kayır-*” kelimesi” YTS’deki anlamıyla kullanılmıştır.

pişik < T.

pişik a. “kedi” (AT: 229); *pişik* a. “apış yeri, koltuk altı gibi tenin birbirine sürtünen yerlerinde ter, idrar veya dışkının yakmasıyla oluşan kızartı” (TT); *pisi*, *büsük*, *pisik*, *püsük* “kedi” (YTS: 173); *pişik* “kedi” (DS: 3460);

“*Şeyh Şadreddîn (r.a.r.) dedi kim Gelhurānda bir pişik var edi*” (265a/15-16)

“Şeyh Sadreddin (r.a.r.) dedi ki Gelhuran’da bir kedi var idi”

“*ve bu pişigüñ ‘ādeti ol edi kim kaçan ki bir münāfık cemā‘atüñ içine gelüp otururdu anı iyi ilen tanıyup aña işerdi ve ol münāfık kişini rüsvā kııurdu ve hemîşe beyle eylerdi tā bir gün bir nāmūs iyesi cemā‘at içinde oturmuşdı pişik çün andan nifāk koğusun eşitdi aña işedi kişi rüsvā olup hālākat tapdı hazret-i şeyhüñ mübārek hāñırına hoş gelmedi pişigi karğayup gāzab ilen dedi tōkül pişik andan çııdı*” (265b/13-18)

“bu kedinin âdeti o idi ki ne zaman bir münafık cemaatin için gelip oturursa onu koku ile tanıyıp ona işer idi ve o münafık kişiyi rezil ederdi ve hep böyle yapardı. Bir gün namuslu bir kişi cemaat içinde oturmuştu, kedi onda nifak kokusunu işitti ve ona işedi kişi rezil oldu bu hazret-i şeyhe hoş gelmedi kediye beddua edip öfke ile ona dökül dedi kedi oradan çıktı”

TŞS’de sekiz defa geçen “*pişik*” kelimesi sadece Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılmıştır.

sarı < T.

sarı a. “yön, taraf, cihet” (AT: 242), *sarı* “uçurum” (ADL: 474); *sarı* a. “yeşil ile turuncu arasında bir renk, limon kabuğu rengi; bu renkte olan” (TT); *sarı*: “taraf, yön, -e doğru” (ED: 844); *saru*, *sarı* “-e doğru, tarafına” (YTS:181)

TŞS’de bazı örneklerde “*sarı*” kelimesi AT’deki anlamıyla kullanılmıştır:

“*Gilān sarusından bir bulut göründi*” (273b/10- 11)

“Geylan tarafından bir bulut göründü”

“*yüzümi kıble sarusına eyleyüp*” (320b/18)

“yüzümü kible tarafına çevirip”

TŞS’de “sarı” kelimesinin TT’deki anlamıyla da kullanıldığı örnekler mevcuttur:

“*ol yazınıñ tağılları sapsaru gördi şordı kim bu tağıllar neden beyle saru ve za ğfdürler*” (273a/1-2)

“o ovanın tahıllarını sapsarı gördü sordu ki bu tahıllar neden böyle sarı ve zayıftırlar”

“*bu saru beñzümde gül-gün yaşlar/köñlümüñ ağıvālını izhār eder*” (22b/10)

“bu sarı benzimde gül renkli yaşlar gönlümün hālını gösterir”

sümük < T.

sümük a. “kemik”. (AT: 257); *sümük* a. “sümük doku hücrelerinin ve üzerinde bulunan bezlerin, doku yüzünde nemli, akıcı, kaygan bir tabaka oluşturan salgısı” (TT); *süñük* (*süñök*) “kemik” (ED: 838); *süñük* “kemik” (YTS: 196); *sümüh*, *sümük* “kemik” (DS: 3713)

“*at eyle heybet ilen yere düşdi kim gövdesi päre päre olup sümükləri kamu ufandı*” (128b/1516)

“at öyle heybet ile yere düştü ki gövdesi parça parça olup kemiklerinin hepsi kırıldı”

“*Pire Serrac dedi bir katla bir imareti yapmağ için balçığa ayağ urardum bir sümük ayağuma batıp*” (442a/9)

“Pire Serrac dedi ki bir defa bir imaret yapmak için balçığa ayak vururdum, bir kemik ayağıma batıp”

TŞS’de on iki defa geçen “sümük” kelimesi sadece Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılmıştır.

tay < T.

tay a.< Far. “bir çifti oluşturan iki tekten her biri; ön, arka, sağ, sol, üst, alt yanların her biri; yığın, küme; beraber, eşit, denk; kanat” (AT: 274); *tay* (1) “daha”, *tay* (2) “iki üç yaşındaki erkek at” (ADL: 551); *tay* < T. a. “üç yaşına kadar olan at yavrusu” (TT); *ta:y* “bir ya da iki yaşındaki atın yavrusu” (ED: 566); *tay* “hayvanların yükünün bir dengi, denk, eş, misil” (YTS: 205); *tay* “1. Hayvanın bir yanındaki yük. 2. Denk çuval” (DS: 3850)

“*gördüm bir tay çuvāl kavundan dolu pencere yanında durur*” (181a/1)

“bir yığın çuval kavundan dolu pencere yanında durur gördüm”

“*gelüp çığırdılar kim gece bizden bir tay nıl uğurlayupdurlar*” (383b/16)

“gelip bağıldılar ki gece bizden bir yığın (deve yükünün bir tarafı) çivit boyası çalmışlar”

TŞS’de iki defa geçen bu kelime sadece Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılmıştır.

üz- < T.

üz- f. “koparmak, toplamak, dermek; yorulmak” (AT: 292); *üz-* “taşmak” (ADL: 604); *üz-* f. “üzüntü vermek (TT); *üz-* “kesmek, kırmak” (ED: 279); *üz-* “koparmak, kazmak, kesmek, bozmak, ayırmak, uzaklaştırmak” (YTS: 225); *üz-* “1.Koparmak, ayırmak. 2.Kopacak duruma getirmek.” (DS: 4085)

“*gel ey suçlu ümīd üzme anuñ dergāhına var*” (58b/4)

“gel ey suçlu ümit kesme onun dergāhına git”

TŞS’de bir defa geçen bu kelime sadece Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılmıştır.

yay < T.

yay a. “yaz” (AT: 303); *yay* a. “1. Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk. 2. Farklı amaçlarla çeşitli biçimlerde yapılan esnek parça” (TT); *ya:y* “yaz” (ED: 980); *yay* “yaz, sıcak mevsim” (YTS: 240); *yay* “yaz” (DS: 4208); *yay* “yaz; yaz mevsiminin 20 Mayıs ile 15 Haziran arasındaki bölüm” (DS: 4208)

TŞS’de “yay” kelimesi bazı örneklerde AT’deki anlamıyla kullanılmıştır:

“*yay çağında yaylağ için oraya varurlardı*” (40b/2)

“yaz mevsiminde yaylamaya oraya giderlerdi”

“*her yıl hazret-i Şeyh Zâhid için iki dest geyesi başdan ayağa dek hem kış için ve hem yay için* (36b/5-6)

“*her yıl Hazret-i Şeyh Zahid için iki kat giysi baştan ayağa dek kış için ve yaz için*”

TŞS’de “yay” kelimesinin TT’deki anlamıyla da kullanıldığı örnekler vardır:

“*savaşıma durduk ve yay ile oha el uzatduk*” (137a/9)

“savaşmaya başladık ve yay ile oka el uzattık”

“*könül yayından gâzab ohi atmış edi*”(148b/15)

“gönül yayından gazap oku atmış idi”

yaz < T.

yaz a. “ilkbahar mevsimi” (AT: 303); *yaz* a. “Kuzey yarım kürede 21 Haziran 23 Eylül tarihleri arasındaki zaman dilimi, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsim” (TT); *ya:z(ñ-)* “yaz; ilkbahar” (ED: 982); *yaz* “bahar mevsimi, ilkbahar” (YTS: 240); *yaz* “ilkbahar” (DS: 4215)

TŞS’de “yaz” kelimesi AT’deki anlamıyla kullanılmıştır:

“*işleri öz çağında eyler medelâ yaz çağı tohum için su aparur*” (212a/9)

“işleri kendi mevsiminde yapar mesela ilkbahar mevsiminde tohum için su götürür”

“*yaz çağı edi ve arıhlarıñ kırağında çiçekler açılmış edi*” (336b/10-11)

“ilkbahar mevsimi idi ve arkların kenarında çiçekler açılmıştı”

TŞS’de “yaz” kelimesi bir yerde TT’deki anlamıyla da kullanılmıştır:

“*kim uşanmasun talebinden gece gündüz kış u yaz*” (249a/6)

“ki usanmasın talebinde gece gündüz kış ve yaz”

2.2. Tezkire-i Şeyh Safi’deki Kısmi Yalancı Eş Değerler

“Kaynak metindeki bir yapı biriminin aynı olan veya dönemler arasında kolayca dönüştürülebilir şeklinin, hedef okur kümesinin dilinde de bulunması; ancak bu iki birimin görev bakımından ancak belli bazı bağlamlarda eş değer olması; bir başka deyişle her bağlamda eş değer olmaması durumudur. Bunlar, “kısmi yalancı eş değer yapılar” olarak adlandırılabilir” (Uğurlu, 2007: 1886).

TŞS’deki kısmi yalancı eş değerler şunlardır:

aş < T.

aş a. “yemek, aş; çorba; yoğurt ıspanak, geşniz, şivit, un, yumurta, biber, bulgur ve pirinçle yapılan bir tür yemek” (AT:17); *aş* “erişte” (ADL: 18); *aş* a. “yemek” (TT); *aş* “çorba” (DS: 348)

TŞS’de “aş” kelimesi AT’deki anlamıyla kullanılmıştır:

“*ol buğdadan keşkek buğda aşı bişürüp*” (301b/5)

“o buğdaydan keşkek buğday çorbası pişirip”

“*hayvānlığ eti kendü nefisine vèrmez édi belkim un aşı bişürüp içine sirke kıatar édi*” (47b/14-15)

“hayvan eti kendisine vermezdi belki un çorbası pişirip içine sirke katardı”

çörek < T.

çörek a. “ekmek” (AT: 61); *çörek* a. “az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi” (TT)

TŞS’de “çörek” kelimesi TT’deki anlamıyla kullanılmıştır:

“*Kāzı Şafiyeddīn dēdi men bal ilen çörek isterem*” (293b/8)

“Kadı Safiyeddīn dedi ben bal ile ekmek istiyorum”

“*issi çörek üstinde bir pāre helvā durur gördüm öz özüme dēdim beyle yerde issi çörek ilen helvā neyler*” (389a/15-16)

“sıcak ekmek üstünde bir parça helva (tatlı) durur gördüm kendi kendime dedim böyle yerde sıcak ekmek ile helva neyler”

düş- < T.

düş- f. “inmek, tesadüf etmek, başlamak” (AT: 82); *düş-* f. “yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek; durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek” (TT)

TŞS’de “düş-” kelimesi AT’deki anlamıyla kullanılmıştır:

“*eger hazret-i şeyh (k.a.s.) menüm évime düşe çoḥ kul ile karavaş āzād edeyim eger düşmese acıgından karavaşlarımı ḥarābāt-ḥāneye göndereyim*” (364b/1-3)

“eğer hazret-i şeyh (k.a.s.) benim evimde inerse çok kul ile cariyeye azat edeyim eğer inmezse öfkeden cariyelerimi viraneye göndereyim”

TŞS’de “düş-” kelimesinin TT’deki anlamıyla kullanıldığı örnekler de mevcuttur:

“*hem ol gün atdan düşüp ayağı sındı*” (153b/19)

“o gün attan düşüp ayağı kırıldı”

“*Abdülün elinden düdük düşüp özi ayağdan yerün üstine düşdi*” (152b/9-10)

“Abdül’ün elinden düdük düşüp kendisi de ayaktan yerin üstüne düştü”

tek < T.

tek e. “gibi, benzer” (AT: 276); *tek* sf. “eşi olmayan, biricik, yegâne; kadeh içinde belirli ölçüde olan (içki); birbirini tamamlayan veya aynı türden olan nesnelere her biri; yalnızca” (TT); *te:g* “gibi, benzer” (ED: 475); *tek*: “gibi” (DS: 4747)

“*marāzdan çekme gam çün kim anuñ tek bir tabībün var*” (135b/19)

“hastalıktan gam çekme çünkü onun gibi bir doktorun var”

“ *aķıl andan tilkü tek kaçar delüğine girer (221a/11)* ”

“akıl ondan tilki gibi kaçır deliğine girer”

TŞS’de bu kelime sadece Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılmıştır.

yaraķ < T.

yarağ a. “silah; süs eşyası; özenğı” (AT: 302); *yarak* a. “erkeklik organı; silah” (TT); *yara:ğ* “hazırlık, levazım, teçhizat; silah (ED: 962); *yarak (yarağ)* “1.Hazırlık, levazım, teçhizat. 2.Silah. 3.(At hakkında) yaranmış, idmanlı” (YTS: 235)

“*ve āhıret seferine varmak yaraķın gördi*” (147a/10-11)

“ve ahiret seferine gitmenin hazırlığını yaptı”

“*kefen ilen ölüleriñ yaraķını alup varurdılar*” (23b/1-2)

“kefen ile ölülerin levazımını alıp giderdiler”

“*sığırı boğazladılar ve yemeğün yaraķını gördiler*” (54b/3)

“sığırı boğazladılar ve yemeğın hazırlığını yaptılar

“*yaraķ*” kelimesi TŞS’de ET’deki anlamıyla kullanılmıştır.

2.3. Tezkire-i Şeyh Safi’de Yalancı Eş Değer Olup Olmadığı Belli Olmayan Kelimeler

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında yalancı eş değer olan bazı kelimelerin TŞS’de hangi lehçedeki anlamıyla kullanıldığı metindeki bağlamdan tespit edilememektedir. TŞS’deki anlamı tam olarak kestirilemeyen yalancı eş değerler şunlardır:

aşçı < T.

aşçı a. “deri, gön tabaklayan usta, debbağ” (AT: 17); *aşçı* a. “yemek pişirmeyi meslek edinen kimse” (TT)

Metinde dört defa meslek ismi olarak geçen “*aşçı*” kelimesinin Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla mı, yoksa Türkiye Türkçesindeki anlamıyla mı kullanıldığı anlaşılmamaktadır.

“*Aşçı Pire Rükneddın dedi hazret-i şeyhe vardum vāķı ‘amı ‘arz etmege henüz söz izhār etmedin hazret-i şeyh menüm vāķı ‘amı evvelden āhıre değın bir bir söyledi*” (328a/15-18)

“Aşçı Pire Rükneddin dedi hazret-i şeyhe rüyamı anlatmaya gittim. Ben daha söz söylemeden hazret-i şeyh benim rüyamı baştan sona kadar bir bir söyledi”

“*ēmdice şehre var filān aşçınıñ dükkānına*” (375b/14-15)

“şimdi şehre, filan aşçının dükkânına var”

erik < T.

erik a. “kayısı” (AT: 92); *erik* a. “gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç; bu ağacın kabuğı ince, çeşitli renklerde, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemişi” (TT)

TŞS’de dört defa geçen “*erik*” kelimesinin Azerbaycan Türkçesindeki “kayısı” veya Türkiye Türkçesindeki “erik” anlamından hangisi için kullanıldığı metnin bağlamından anlaşılmamaktadır:

“*bir erük ağacı evinde tikilü edi öz özine dedi neçe erügi derüp bir tebşıye koyup yoluñ üstine aparayım olay kim yolda bir kimse maña yoluşup erükleri ala*” (144a/15-17)

“bir erik ağacı evinde dikili idi kendi kendine dedi ki nice eriği toplayıp bir tepsiye koyup yolun üstüne götüreyim ki yolda bir kimse benimle karşılaşsın”

Sonuç

XVI. yüzyılda Neşâfî tarafından Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilen TŞS’de Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında 12 tanesi tam yalancı eş değer, 5 tanesi kısmi yalancı eş değer olmak üzere toplam 17 tane yalancı eş değer tespit edilmiştir.

TŞS’de tespit edilen *boğaz, dede, sümük, tay, tek, üz-, yay, yaz* vb. kelimeler Eski Türkçede belli bir anlamdadır. Ancak bu kelimeler XVI. yüzyılda Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin tarihî dönemleri arasında şeklen ortak, ama anlam bakımından farklı kelimeler hâline gelmişlerdir.

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eşdeğerler, anlam kayması yoluyla meydana gelmiştir. Bu kelimeler aynı kökten gelse bile zamanla bir lehçede anlam değişmesine uğramıştır. Bu nokta kelimenin ilk temel anlamının ET’deki şekli olduğunu var sayarsak AT *cüce, pişik, sarı, sümük, üz-* “kesmek”, *yay, yaz* kelimelerinde kelimenin anlamını Eski Türkçedeki şekliyle korumuştur; *boğaz, tay* kelimelerinde ise TT, ET’deki anlamını muhafaza etmiştir.

Bu kelimelerin hepsi Türkçe kökenlidir.

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında yalancı eş değer olan bu kelimeler, bugün standart Türkiye Türkçesinin yazı diline girmemekle beraber, Derleme Sözlüğü ve Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü’ne göre Türkiye Türkçesinin ağzlarında Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılmaktadır.

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında yalancı eş değer kelimelerin bazıları sözcük türü yönünden farklıdır. Örneğin *cüce* “civciv, piliç” AT’de ad iken; TT’de *cüce* “boyu, normalden çok daha kısa olan (kimse)” sıfattır. Yine AT’de *tek* “gibi, benzer” edatken, TT’de *tek* “eşi olmayan, biricik, yegâne” anlamında sıfattır.

TŞS’de yalancı eş değerlerden *cüce, danış-, pişik, sümük, tay, tek, üz-* kelimeleri, hep Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılmıştır. Bu kelimelerin eserde hep bugünkü Azerbaycan Türkçesindeki anlamı ile kullanılması oldukça dikkat çekici olmakla beraber, Azerbaycan Türkçesinin lehçeleşme tarihini tespit etmede tek başına yeterli değildir. Azerbaycan Türkçesinin lehçeleşme tarihini tespit etmede Azerbaycan Türkçesini diğer Türk lehçelerinde ayıran karakteristik fonolojik, morfolojik, leksikolojik, semantik ve sentaktik özellikleri bir bütün olarak ele alınmalıdır. Ancak yine de kıstas olarak “yalancı eş değer kelimeler” alınırsa TŞS’den hareketle XVI. yüzyılda Azerbaycan Türkçesinin kendisine en yakın lehçe olan Eski Oğuz Türkçesi /Osmanlı Türkçesinden ve diğer Türk lehçelerinden ayıran söz varlığının var olduğu söylenebilir.

TŞS’de *boğaz, düş- sarı, yay, yaz* kelimelerinin hem Türkiye Türkçesindeki hem de Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanıldığı örnekler mevcuttur. Eserde bu yalancı eş değer kelimelerin her iki lehçedeki anlamının bir arada kullanılması “*aynı anda var olma*” ilkesi ile açıklanabilir.

TŞS’deki *kayır-, yarak* kelimeleri, Azerbaycan Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki anlamıyla değil; Eski Türkçe veya Eski Oğuz Türkçesindeki anlamıyla kullanılmıştır.

TŞS’de *aşçı* ve *erik* kelimeleri Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında yalancı eş değerdir, ancak bu kelimelerin TŞS’de hangi lehçedeki anlamıyla kullanıldığı metindeki bağlamdan tespit edilememektedir.

Azerbaycan Türkçesinin ayrı bir yazı dili hâline gelmesinde bugünkü Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler de bir kıstas olarak kabul edilebilir. Azerbaycan Türkçesi ve ona en yakın lehçe olan Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerlerin XVI. yüzyılda Azerbaycan sahasında Türkçeye çevrilmiş bir eser olan TŞS’de de bulunması ve bu yalancı eş değerlerden çoğunun Azerbaycan Türkçesindeki anlamıyla kullanılması, Azerbaycan Türkçesinin lehçeleşme tarihini tespit etme çalışmaları için çok önemlidir.

Kısaltmalar

1. Eser Kısaltmaları

ADL	Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti I-II
AT	Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu (Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü)
DS	Derleme Sözlüğü
ED	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish
TT	Türkiye Türkçesi
TŞS	Tezkire-i Şeyh Safî
YTS	Yeni Tarama Sözlüğü

2. Diğer Kısaltmalar

a.	ad
e.	edat
f.	fiil
Far.	Farsça
sf.	sıfat
T.	Türkçe

Kaynakça

ADIGÜZEL, S. (2012). Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 47, s. 51-56.

AKBABA, D. E. (2007). Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler, *Bilig*, S.42, s.151-176.

AKTAŞ, T. (2015). Deyimlerde Yalancı Eşdeğerlik: Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği. *Electronic Turkish Studies*, Y.10, S.4, s.1-16.

ALKAYIŞ, M. F. (2009). Çağdaş Türk Şiveleri Arasında Aktarma Meseleleri (Türkiye Türkçesi Yeni Uygur Türkçesi Örneği). *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 4/3 İlkbahar, s. 60-70.

ARNAZAROV, S. (2008). Türkmen ve Türkiye Türkçesinde Bazı Ortak Fiillerde Yalancı Eşdeğerlik. *Gazi Türkiyat*, S. 3, s. 31-49.

Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti I. Cilt. (A-L). (2010). Ankara: TDK Yayınları.

Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti II. Cilt. (M-Z). (2003). Ankara: TDK Yayınları.

BURAN, A. (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 6/1, s. 41-54.

BÜKE, H. (2014). Gagauz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğerler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.10, s. 215-229.

Büyük Türkçe Sözlük. (2017, 10 Ekim). Erişim Adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts

CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Derleme Sözlüğü I-XII (1993). Ankara: TDK Yayınları.

DELİCE, T. (2013). Türkmen Türkçesinde Yalancı Eşdeğerler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, Y. 2, S. 4, s.131-136.

DEMİR, N. (1997). Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması. *Sibirya Araştırmaları* (Haz. Emine GÜR SOY-NASKALI), İstanbul: Simurg Yayıncılık, s. 379-389.

DEVELİ, H. (2002). Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar, *Türkbilig*, S.4, s.117-124.

ERCİLASUN, A. B. (1992). Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar, *Dil Dergisi*, S. 5, s. 179-207.

ERCİLASUN, A. B. (1994). Lehçeler Arası Aktarma, (*Türk Dili*, S. 520, Nisan), *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler* (1999), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 91-100.

ERCİLASUN, A. B. (1998). Lehçelerden Türkiye Türkçesine Aktarma. *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı, 8 - 10 Aralık 1994 Ankara, Bildiriler*, Ankara: Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, s. 41-45.

ERSOY, F. (2007). Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler. *Türkbilig*, S.14, s. 60-68.

ERSOY, H. Y. (2012). *Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler*, Ankara: Gazi Kitabevi.

ESENOVA, G. (1996). Türkmence ve Türkiye Türkçesinde Biçim ve Anlam ve Yönünden Benzer Deyimler Üzerine. *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, S. 7, s. 62-66.

GEDİKLİ, Y. (1998). Türk Lehçelerinden Metin Aktarma Yolları ve Metin Aktarmanın İlke ve Meseleleri. *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı, 8 - 10 Aralık 1994 Ankara, Bildiriler*, Ankara: Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, s. 58-69.

HACALOĞLU, R.A. (1992). *Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu (Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü)*. Ankara.

İLKER, A. (1999). Lehçeden Lehçeye Aktarma Üzerine Bazı Düşünceler, 3. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 553-560.

KARA, M. (2009). Lehçeler Arası Aktarmada Temel Sorunlar. *Turkish Studies*, S. 4, s. 1056-1082.

KARADOĞAN, A. (2004a). *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARADOĞAN, A. (2004b). Türk Lehçeleri Arasında Yapı Eşdeğerliği ve Yalancı Eşdeğer Yapılar. *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri I*, 20-26 Eylül 2004, Ankara: TDK Yayınları, s. 1591-1604.

KİRÖMEROĞLU, N. (2011). *Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Yalancı Eşdeğerler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KİRİŞÇİOĞLU, F. (2006). Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 20, s. 21-35.

MAHMUDOV, N. (1994). Ortak Kelimeler Ortak Anlamlar mı Demektir? (Akraba Dilleri Öğrenmede Kelime Hazinesi Problemi). *Dil Dergisi*, S.17, s. 15-19.

MERHAN, A. (2012). Türkçe ve Özbekçe Eşsesli Sözcük Karşılaştırması. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 47, s. 1-6.

ÖZEREN, M. (2014). Salar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğer Sözcükler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, S. 3; s.111-127.

ÖZKAN, F. (1999). Bugünkü Türk Lehçelerindeki İletişimi Zorlaştıran Kelimeler. 3. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 883-889.

RESULOV, A. (1995). Akraba Diller ve Yalancı Eş Değerler Sorunu. *Türk Dili*, S. 524, s. 916-924.

ŞAHİN, T. (2016). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarma Sorunları - Azerbaycan Masalları Üzerine Bir Çalışma-(3.Cilt/132-226 Sayfalar arası)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOKATLI, S. (2004). Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Eş Sesli Kelimeler Üzerine. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16/1, s. 141-156.

UĞURLU, M. (2000). Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve ‘Abay Yolu’ Romanı. *Bilig*, S. 15, s.59-80.

UĞURLU, M. (2002). Kırgız ve Türkiye Türkçesi Arasında Bire Bir Kelime Eş Değerliliği. ‘Camiyla’ Romanındaki Meseleler Üzerine. *Scholarly Depth and Accuracy. A Festschrift to Lars Johanson (Yayımlayan: Nurettin Demir-Fikret Turan)*, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 389-401.

UĞURLU, M. (2004). Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği. *Bilig*, S. 29, s. 29-40.

UĞURLU, M. (2007). Lehçe İçi Aktarmada Yalancı Eş Değerlik. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Yeni Tarama Sözlüğü. (1983) Ankara: TDK Yayınları.

YILDIZ, H. (2009). Karay Türkçesinde Yalancı Eş Değer Kelimeler. *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 5. s.611-659.

ZAL, Ü. (2009). Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve “İki Ağaç” Şiir Kitabı Üzerine. *Gazi Türkiyat, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 431-455.